

محرمیت در معماری خانه های دزفول (مطالعه موردی: دوران قاجاریه)^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۵/۰۳

تاریخ تصویب: ۱۳۹۶/۰۲/۲۵

کوروش مومنی^۲

کوروش عطاریان^۳

محمد دیده بان^۴

مریم وصال^۵

چکیده

معماری ساختمان‌ها برای پاسخ به نیازهای فرهنگی و محیطی افراد، طراحی شده است، هر بخشی از جامعه در طرح این معماری تاثیر می‌گذارند. تأکید اسلام بر محرمیت و حجاب، سبب شده که این مشخصه بر تمامی ابعاد اجتماعی و فرهنگی - که یکی از نمودهای آن معماری است- اثر گذارد. محرمیت نه تنها ضوابط دیگری را بر مسکن سنتی اعمال می‌کند، بلکه به عنوان مهم‌ترین معیارهای ساخت نیز قلمداد می‌شود. هدف اصلی این پژوهش، شناخت میزان و اهمیت محرمیت در معماری خانه‌های دوره قاجاریه است که خانه‌های سنتی شهر دزفول به عنوان نمونه انتخاب شده است. دزفول از گذشته، به عنوان شهری با مردمی مذهبی و پایبند به اصول اسلامی شناخته شده است. محرمیت، یکی از ویژگی‌های اصلی خانه‌های این شهر است که در این مقاله، مورد بررسی قرار می‌گیرد. پرسش اصلی پژوهش عبارت است از: عوامل و عناصر مؤثر شکل‌گیری محرمیت در خانه‌های سنتی دزفول در دوره قاجار کدامند؟ روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی است که با مطالعات کتابخانه‌ای در زمینه محرمیت، معماری شهر دزفول و دوره قاجار، و با مطالعات میدانی و حضور در خانه‌های سنتی دزفول انجام گرفته است. در این پژوهش، هشت خانه سنتی شاخص -که به روش نمونه‌گیری غیراحتمالی وضعی انتخاب شدند- مورد مطالعه، تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج تحقیق، نشان می‌دهد که تفکیک و تقسیم فضاها در خانه‌های سنتی دزفول به دو بخش اندرونی و بیرونی بوده است؛ نحوه عرصه بندی عمومی و خصوصی فضاها، به‌کارگیری و استفاده از ایوان سرپوشیده، راهروهای میانی و واسط میان فضاها، فضای پیش ورودی اتاقها، پنجره‌های کنترل شده و آستانه کوتاه در و تمهیدات مشابه، سبب ایجاد محرمیت در خانه‌های سنتی دزفول شده است. هم‌چنین معماران، با ایجاد سلسله مراتب حرکتی، ایجاد فضاها واسط جهت عدم دسترسی مستقیم به فضاها خانه و تمهیدات مختلف معماری، باعث شکل‌گیری و رعایت قلمرو محرم بودن، شده‌اند.

واژه‌های کلیدی: فرهنگ، محرمیت، معماری دزفول، خانه‌های سنتی دزفول، دوران قاجاریه

1. DOI: 10.22051/jjh.2017.10983.1143

۲. استادیار گروه معماری، دانشگاه صنعتی جندی‌شاپور دزفول، دزفول، ایران. نویسنده مسئول. K_momeni@jsu.ac.ir

۳. استادیار گروه معماری، دانشگاه صنعتی جندی‌شاپور دزفول، دزفول، ایران. Attariank@jsu.ac.ir

۴. استادیار گروه معماری، دانشگاه صنعتی جندی‌شاپور دزفول، دزفول، ایران. Mdidehban1810@gmail.com

۵. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری دانشگاه صنعتی جندی‌شاپور دزفول، دزفول، ایران Mry_vesal@yahoo.com

۱- مقدمه

مسکن به عنوان شاخص‌ترین مکان در زندگی هر فرد شناخته می‌شود. شکل‌گیری آن در دوران مختلف تاریخ -از زمانی که انسان در جنگل می‌زیسته تا غارنشینی و ابزارسازی- بر اساس نیازهای او چه فیزیکی و چه احساسی استوار بوده است. بیش‌ترین حضور انسان در خانه است، و خانه باید پاسخگوی نیاز انسان باشد. با یک ارزیابی ساده می‌توان دریافت که در فرهنگ معماری ایرانی، ارزش واقعی به جوهر و هسته باطنی آن، داده شده است و پوسته ظاهری، صرفاً پوششی مجازی است که از حقیقتی محافظت می‌کند و فضای درونی و سرپسته آن، تعیین‌کننده جوهر و هستی راستین بنا است که قابل‌قیاس با وجوهات فضای بیرونی نیست. محققان معتقدند، خانه بیش از آنکه ساختاری کالبدی باشد، نهادی است با عملکردی چند بعدی متأثر از اجتماع، فرهنگ، آیین مذهبی، اقتصاد و اوضاع محیطی؛ و از آنجا که ساخت خانه خود امری فرهنگی است، شکل و سازمان آن نیز متأثر از فرهنگی است که خانه محصول آن است (معماریان، هاشمی طغرالجردی و کمالی‌پور، ۱۳۸۹: ۲).

۱-۱- پرسش‌های پژوهش

محرمیت یکی از اصول مهم حاکم بر خانه‌های سنتی است که در این مقاله، هدف بررسی این اصل در معماری داخلی خانه‌ها است. در این بررسی، پرسش‌هایی که به وجود آمده‌اند که به دنبال پاسخ آن‌ها هستیم.

- ۱- محرمیت چه تاثیری در معماری داخلی خانه‌های دزفول داشته است؟
- ۲- چه عوامل و عناصری در شکل‌گیری محرمیت در خانه‌های دزفول موثر بوده‌اند؟
- ۳- کدام یک از مؤلفه‌های محرمیت در خانه‌های دزفول دارای اهمیت است؟

۱-۲- پیشینه پژوهش

از جمله عوامل مهم در شکل‌گیری فضاهای داخلی، می‌توان به محرمیت اشاره کرد که یکی از پراهمیت‌ترین موضوعات در معماری سنتی ایران است. در باره محرمیت، مطالعات متنوعی صورت گرفته و کتاب‌ها و مقالاتی نیز در مورد محرمیت در معماری منتشر شده است. علی‌اکبر صارمی و تقی رادمهر (۱۳۷۶)، در کتاب «ارزش‌های پایدار در معماری ایران» به کمال‌گرایی در معماری ایرانی پرداخته‌اند و

تأثیرات انقلاب فکری و صنعتی اروپا را بر هنر معماری ایران، به خصوص، در دوره قاجار بررسی کرده‌اند؛ یکی از عواقب آن‌را دور شدن هنرمندان ایرانی از عالم ذهنی به عالم مادی و غیر ذهنی و رواج شبیه‌سازی و تقلید از سبک‌های هنر اروپایی ذکر می‌کنند (همان: ۵۰). محمدرضا حائری (۱۳۸۸)، در کتاب «خانه، فرهنگ، طبیعت» به شرح خانه از سال ۱۳۰۰ ه.ش. می‌پردازد و معیار شکل‌دهی فضاهای خانه را حریم می‌داند. مرحوم محمد کریم پیرنیا (۱۳۸۱)، در کتاب «شیوه‌های معماری ایران» به محرمیت در معماری ایرانیان اشاره می‌کند و می‌گوید: باید خاطر نشان کرد که ایرانیان از دوران باستان با توجه به طرز تلقی خویش از خانه و خانواده به نوعی معماری درون‌گرا گرایش نشان داده‌اند. اصولاً در شکل‌گیری فضاهای مختلف و به‌خصوص فضاهای مسکونی، مسائل اعتقادی و خاص ایرانیان تأثیرگذار بوده است. یکی از آن خصوصیت، احترام به زندگی خصوصی و حرمت قائل شدن برای آن است. دیگر خصوصیت، عزت نفس ایرانیان است که به نحوی در شکل فضاهای یک خانه درون‌گرا تأثیرگذار بوده است (همان: ۱۱۰). مهدی حمزه نژاد و زهرا صدریان (۱۳۹۳)، در مقاله «اصول طراحی خانه از منظر اسلامی و الگوهای کاربردی معاصر»، اصل حریم و محرمیت را یکی از اصول طراحی خانه از منظر اسلامی می‌دانند. هانیه اخوت (۱۳۹۲)، در مقاله «بررسی تطبیقی ابعاد حریم در مسکن سنتی و معاصر با استفاده از مدل تحلیلی BDSR»، به مقایسه حریم در معماری سنتی و معاصر خانه‌های یزد می‌پردازد و با مدل تحلیلی BDSR، آن دو را تحلیل می‌کند؛ بر اساس این تحلیل‌ها، معماری سنتی یزد را بیش‌تر پایبند به اصول محرمیت می‌داند. مهران علی‌الحسابی و ابوالفضل قربانی (۱۳۹۳)، در مقاله «بررسی ویژگی‌های فضای ورودی به عنوان مفصل و حریم بصری در عرصه‌های عمومی مجاور؛ نمونه موردی: بندر لافت» به بازشناسی اصل محرمیت در شکل‌گیری محله‌ها، خانه‌ها و فضاهای مرتبط می‌پردازند. نتیجه حاکی از تأثیر شگرف ابعاد و اجزای فضای ورودی در تأمین حریم و کنترل دید به درب ورودی متناسب با نوع عمومیت معبر است (همان: ۹۵). مجید هاشمی (۱۳۹۰)، در رساله دکتری «اصول حاکم بر حریم بصری خانه در اندیشه اسلامی» به طور اخص، مبحث حریم را بررسی می‌کند.

۲- مفهوم محرمیت

رفتار اجتماعی به طور مستقیم با رفتار محیطی و فرهنگ محیط بستگی دارد. رفتار انسان می‌تواند میزان محرمیت مورد نیاز در زندگی روزانه را تعیین کند. مراد از محرمیت در فضای معماری و شهرسازی، کالبد دادن به فضا، به‌گونه‌ای است که دارای حریم از دو جنبه کالبدی و معنایی باشد. حریم داشتن در حوزه کالبد فضایی، بیش‌تر متمرکز بر اصولی است که امنیت فضا را شکل خواهند داد و در حیطه معنایی، ویژگی‌هایی دارد که حرمت و ارزش را برای فضای معماری به ارمغان می‌آورد، به‌گونه‌ای که فرد در آن به آرامش برسد. در واقع، فضایی را می‌توان محرم دانست که از نظر کالبدی برای استفاده کننده دارای حریم، مصونیت و امنیت بوده و کیفیات فضایی آن به‌گونه‌ای باشد که آرامش و آسایش فرد را تامین نماید (سیفیان و محمودی، ۱۳۸۶: ۶). بر اساس این تعریف، محرمیت امنیت را در ماده و آرامش را در معنا برای ما به‌وجود می‌آورد. در مورد ضرورت امنیت در مساکن اسلامی می‌توان چنین گفت: ویژگی‌های معماری مسکن اسلامی، بایستی به گونه‌ای باشد که درجات مختلف امنیت را برای ساکنان آن فراهم آورد. این امنیت، شامل امنیت در مقابل بلایای طبیعی و غیرطبیعی، امنیت در برابر تجاوزات سایر افراد جامعه، فعالیت‌های انسانی، امنیت روانی، فرهنگی و سایر جنبه‌های امنیت می‌باشد (ریش سفید نوش آبادی و هاشم‌پور، ۱۳۹۴: ۲).

۲-۱- محرمیت در فضای داخلی خانه

در طراحی کردن فضای داخلی خانه، نیازهای روانشناسانه و نگرانی‌های ساکنین اهمیت پیدا می‌کند. محرمیت بصری، محرمیت صوتی و معیارهای زیباشناسانه مورد توجه قرار می‌گیرند.

۲-۱-۱- محرمیت بصری: محدود کردن دید دیگران به شخص را گویند. یکی از مشخصات ذاتی رفتار هر انسان آن است که از شرایطی که دیگران بتوانند او را مشاهده کنند- بدون این که بفهمد- اجتناب می‌کند. دید بصری می‌تواند توسط چیدمان مبلمان، دیوار حائل و دیوار به‌وجود بیاید.

۲-۱-۲- محرمیت صوتی: محرمیت صوتی با توجه به نوع کاربری بخش‌ها توسط عوامل زیادی صورت می‌گیرد: اندود داخلی سقف، مبلمان، تجهیزات و زمین.

۳-۱-۲- معیارهای زیباشناسانه: این معیار توسط محیط به شدت تحت تاثیر قرار می‌گیرد. برای تعیین کیفیت‌های زیباشناسانه، طراح باید در نظر بگیرد که تعریف زیبایی بر اساس زمان، مکان، هدف و زمینه تغییر می‌کند. این معیارها بر احساس شخص از فضا تاثیر می‌گذارند و به نیازها و خواسته‌ها پاسخ می‌دهند. این پاسخ به نیازها امنیت و آرامش را در فرد القا می‌کند (Cheng, 2013: 228).

جدول ۱. عناصر و فضاهای ایجاد کننده محرمیت در خانه‌های

سنتی ایرانی

عناصر	توضیحات
ورودی	هنگام ورود به ساختمان، در و جلوی خانه هم مانعی برای ورود به خانه دانسته می‌شوند، هم محلی برای خوش‌آمدگویی به مهمانان نیمه آشنا.
حیاط	بورکهارت، حیاط را از مظاهر خانه‌های مسلمانان به شمار آورده است. او نوشته است که، خانه‌های مسلمانان از حیاط‌های درون خویش روشنایی و هوا می‌گیرند، نه از خیابان. هرگاه به نقشه شهرهای اسلامی بنگرید، می‌بینید که در کنار خیابان‌های عمده سراسری رشته بن بست‌ها و کوچه‌های پیچ‌پیچ قرار گرفته‌اند که راه آمد و شد خانه‌های انبوه و پرشماری هستند (بورکهارت، ۱۳۶۹: ۱۹۸).
هشتی	هشتی یا کریاس فضایی است که، در بسیاری از انواع فضاهای ورودی طراحی و ساخته می‌شد. این فضا، غالباً بلافاصله پس از فضای ورودی قرار می‌گرفت و یکی از کارکردهای آن، تقسیم مسیر ورودی به دو یا چند جهت بود.
پنجره	کاربرد ارسی در معماری ایران، پیشینه بسیار کهن دارد. یکی از کارکردهای سطح مشبک پنجره‌های ارسی، تامین نور فضای درونی و ایجاد فضای امن از نگاه مزاحم بیرونی است (مهدوی نژاد، منصورپور و قیدرلو، ۱۳۹۰: ۹۱۴).
دالان	دالان ساده‌ترین جزء فضای ورودی است که تامین ارتباط و دسترسی بین دو مکان، مهم‌ترین کارکرد اصلی آن به شمار می‌آید.

در شکل‌گیری یک بنای معماری و ایجاد محرمیت در فضاهای داخلی ساختمان، اصل سلسله مراتب اهمیت می‌یابد، که سبب شکل دهی به قلمروهای فضایی با کارکردهای متفاوت می‌شود و حریم‌بندی‌های فضایی را شکل می‌دهد. اصولاً انتقال و گذر از قلمروی به قلمرو دیگر به صورت آنی و بدون ایجاد شرایط لازم اعم از روانی و فیزیکی نامطلوب است و می‌توان عنوان داشت عدم رضایت حریم‌ها و تداخل نامناسب قلمروها و یا استخدام ویژگی‌های مشابه و یکسان کالبدی و فضایی برای دو قلمرو با عمل‌کرد متفاوت از مطلوبیت

کیفی فضا می‌کاهد (سیفیان و محمودی، ۱۳۸۶: ۶). یکی دیگر از اصولی که در شکل‌گیری محرمیت در ابنیه سنتی ما آشکارا تأثیرگذار بوده است، مسأله درون‌گرایی است. شاید بتوان درون‌گرایی را بارزترین مشخصه رعایت سلسله مراتب دانست و یا آن را ثمره محرمیت قلمداد کرد. باید خاطر نشان کرد که، ایرانیان از دوران باستان با توجه به طرز تلقی خویش از خانه و خانواده به نوعی معماری درون‌گرا گرایش نشان داده‌اند. اصولاً در شکل‌گیری فضاهای مختلف و به خصوص فضاهای مسکونی، مسائل اعتقادی و خاص ایرانیان تأثیرگذار بوده است. یکی از آن خصوصیت، احترام به زندگی خصوصی و حرمت قائل شدن برای آن است. دیگر خصوصیت عزت نفس ایرانیان است که به نحوی در شکل فضاهای یک خانه درون‌گرا تأثیرگذار بوده است (معماریان، ۱۳۹۴: ۸۷). در شکل‌گیری خانه‌های سنتی ایران عوامل و عناصر بسیاری نقش داده است. یکی از عوامل تعیین کننده، فرهنگ بوده است. به اعتقاد راپاپورت، فرهنگ شامل اعتقادات مذهبی، ساختار اجتماعی قبیله، خانواده، روش زندگی و شیوه ارتباطات اجتماعی افراد، نقش موثری در مسکن و سازمان تقسیمات آن داشته است (ولی‌زاده اوغانی، ۱۳۹۳: ۵۰). رابطه بین فرهنگ و محیط در طراحی مسکن بسیار مهم است. جوامع گوناگون، در فرهنگ، محیط، اجتماع و باورهای مذهبی متفاوت هستند. این فاکتورها، همگی در طراحی سکونت‌گاه تأثیر می‌گذارند و حتی رفتار فضایی و استفاده از فضا را مشخص می‌کنند. عناصری که محرمیت را در فضاهای داخلی ایجاد می‌کنند، در کنار هم، آن را در خانه‌ها شکل می‌دهند.

۲-۲- معرفی نمونه‌های موردی (خانه‌های شاخص سنتی دزفول)
مشخصات نمونه‌های موردی در جدول ۲ آورده شده است.

۲-۳- محرمیت در معماری خانه‌های دزفول
معیارهای شکل‌دهی فضا در خانه ایرانی بر اساس رعایت حریم استوار است. حریم که خود انعکاس فضایی حرمت است، روابط فرد و جامعه را تنظیم می‌کند. حریم در حد فاصل خصوصی‌ترین خلوت ساکن در خانه تا عمومی‌ترین تجمع اهالی و خویشاوندان در خانه به صورت فضاهای بینابینی و متوالی معیار شکل دهنده مراتب فضایی خانه است (حائری مازندرانی، ۱۳۸۸: ۱۱۸). گوستاو یونگ

می‌گوید که، درون‌گرایی و برون‌گرایی به شخصیت افراد مربوط می‌شود. افراد درون‌گرا نیاز به حریم را بیش‌تر حس می‌کنند و قلمرو شخصی برای خود قائل می‌شوند. مذهب و فرهنگ شهر دزفول، نیاز به درون‌گرایی را در شخص و خانه‌ها ایجاد می‌کنند؛ ازین رو، محرمیت از جمله مهم‌ترین عوامل در شکل‌گیری خانه‌های دزفول بوده است. در مسکن سنتی دزفول، اتاق‌های خانه، بسته به موقعیت زمین و نحوه ورود به خانه در هر جبهه‌ای می‌توانند قرار بگیرند؛ اتاق و ایوان غالباً در مجاورت هم قرار می‌گیرند و هرکدام یک جانب مشترک با حیاط دارند. در مسکن سنتی متقدم تر (متعلق به دوره صفویه)، بین اتاق و ایوان فضایی ارتباطی به نام غلام گردش قرار می‌گرفت که در سیر تحول مسکن حذف شد، و اتاق و ایوان مجاور هم گرفتند دسترسی به اتاق از طریق ایوان است و بدین ترتیب ایوان هم خاصیتی ارتباطی دارد و هم خاصیت زیستی (اهری و امینی، ۱۳۷۱: ۹۶).

۲-۳- محرمیت در معماری خانه‌های دزفول
معیارهای شکل‌دهی فضا در خانه ایرانی بر اساس رعایت حریم استوار است. حریم که خود انعکاس فضایی حرمت است، روابط فرد و جامعه را تنظیم می‌کند. حریم در حد فاصل خصوصی‌ترین خلوت ساکن در خانه تا عمومی‌ترین تجمع اهالی و خویشاوندان در خانه به صورت فضاهای بینابینی و متوالی معیار شکل دهنده مراتب فضایی خانه است (حائری مازندرانی، ۱۳۸۸: ۱۱۸). گوستاو یونگ می‌گوید که، درون‌گرایی و برون‌گرایی به شخصیت افراد مربوط می‌شود. افراد درون‌گرا نیاز به حریم را بیش‌تر حس می‌کنند و قلمرو شخصی برای خود قائل می‌شوند. مذهب و فرهنگ شهر دزفول، نیاز به درون‌گرایی را در شخص و خانه‌ها ایجاد می‌کنند؛ ازین رو، محرمیت از جمله مهم‌ترین عوامل در شکل‌گیری خانه‌های دزفول بوده است. در مسکن سنتی دزفول، اتاق‌های خانه، بسته به موقعیت زمین و نحوه ورود به خانه در هر جبهه‌ای می‌توانند قرار بگیرند؛ اتاق و ایوان غالباً در مجاورت هم قرار می‌گیرند و هرکدام یک جانب مشترک با حیاط دارند. در مسکن سنتی متقدم تر (متعلق به دوره صفویه)، بین اتاق و ایوان فضایی ارتباطی به نام غلام گردش قرار می‌گرفت که در سیر تحول مسکن حذف شد، و اتاق و ایوان مجاور هم گرفتند دسترسی به اتاق از طریق ایوان است و بدین ترتیب ایوان هم خاصیتی ارتباطی دارد و هم خاصیت زیستی (اهری و امینی، ۱۳۷۱: ۹۶).

جدول ۲. مشخصات نمونه‌های موردی (خانه‌های سنتی و شاخص دزفول)

نام	دوره	توضیحات	پلان	عکس
خانه قلمبر	قاجار	از ویژگی‌های خاص این بنا ارتباط مستقیم شوادان ^۱ آن به شوادان منازل مجاور است؛ هم‌چنین طبقه همکف آن به وسیله سه یا چهار پله سی سانتی‌متری از کف حیاط بالاتر است. بر اساس گفته‌های ساکنین محله، اولین قلم‌نی‌های دزفولی در این خانه کاشته شده‌اند. به لحاظ ارزش و اهمیت معماری و تاریخی در شمار آثار و بناهای ملی قرار گرفته است (گزارش اداره میراث فرهنگی دزفول، ۱۳۹۴)		
خانه عبدی	۱۳۵۳ ه.ق	بنای موصوف در انتهای کوچه‌ای در محله ساکبان قرار دارد؛ ورودی آن زمانی در زیر سایاطی ^۲ با نام سایاط عبدی قرار داشت، متأسفانه این سایاط به وسیله عوامل انسانی، ناآگاهانه و بدون کسب مجوز قانونی لازم در سال ۸۴ تخریب شده است. ورودی بنا، سردری با تزیینات آجری زیبا و کتیبه‌ای با تاریخ ۱۳۵۳ ه.ق. دارد (گزارش اداره میراث فرهنگی دزفول، ۱۳۹۴)		
خانه سوزنگر	قاجار ۱۳۳۸ ه.ق	خانه قدیمی سوزنگر یکی از بناهای ارزشمند بافت دزفول است که در کوچه‌ای بن بست قرار دارد. از ویژگی‌های این خانه می‌توان به گنبد کوچک هشتی با پارک‌ها ^۳ و شاپرک‌های ^۴ آجری بر ستون‌هایی قطور استوار است، اشاره کرد. هم‌چنین کف هشتی با قله چین منظم و ظریف و کف حیاط با آجر منقوش شده است (اصلاح چی و میر دریکوندی، ۱۳۹۲: ۴).		
شمس‌الدین (سیدصدر) خانه	قاجار	این بنا سردری کوچک و زیبا با تزیینات آجرکاری ساده دارد که با در چوبی قدیمی در محله‌ای با نام کت کتان خودنمایی می‌کند. هشتی کوچک و زیبای بنا، فضای مناسبی جهت ایجاد حریمت به‌وجود آورده است که با داشتن یک پله کم ارتفاع حریم خصوصی بنا کاملاً تعریف شده است (گزارش اداره میراث فرهنگی دزفول، ۱۳۹۴)		
خانه فیروزی	قاجار	خانه فیروزی در بلندترین نقطه بافت تاریخی مشرف به رودخانه دز قرار دارد. یکی از ویژگی‌های ممتاز این خانه، تنوع آجرکاری‌های آن است که بیش از ۲۵ نوع آجرکاری در تزیینات نمای آن به کار رفته است. قرارگیری این خانه در نزدیکی آثاری چون سایاط عزیزی پور و پلا بچیلون و دست نخورده بودن بافت شهرسازی منطقه به آن جایگاه ویژه‌ای داده است (گزارش اداره میراث فرهنگی دزفول، ۱۳۹۴).		
خانه تیزنو	قاجار	این سبک ساخت و ساز دقیقاً متناسب با نوع اقلیم و روش زندگی در این منطقه است؛ هم‌بندلیل موجب تقسیم بناها به دو قسمت اندرونی و بیرونی شده است؛ هم‌چنین حفظ حریم برای اهل خانه از ویژگی‌های خاص این بناها می‌باشد. کلیل ^۵ و طاق و تویزه‌ها ^۶ از عوامل تزیینی به کار رفته در بنا هستند (گزارش اداره میراث فرهنگی دزفول، ۱۳۹۴).		
خانه دابوار	قاجار	این خانه به نسبت سطح زیر بنای در، دارای هشتی وسیعی می‌باشد که مساحتی در حدود یک چهارم سطح کل بنا را تشکیل می‌دهد. این بنا دارای دو ایوان مسکونی است و ایوان دیگری که به هشتی ورودی باز می‌شود. با توجه به نسبت هشتی ورودی - که سطح اشغال آن، از حیاط خانه نیز بیش‌تر می‌باشد- اهمیت حریمت در حضور به فضاهای مسکونی مشخص می‌شود.		
خانه سهرابی	قاجار ۱۳۳۹ ه.ق	خانه تاریخی سهرابی متعلق به خان محله سیاهپوشان به نام جعفرخان سهرابی است. سر در بزرگ این خانه با تزیینات آجرکاری زیبا و بی‌نظیر و هشتی زیبا از جمله عناصر معماری است که در اکثر خانه‌های قدیمی دزفول وجود دارد؛ این بنا به گونه‌ای استثنایی چشم هر بیننده‌ای را مسحور زیبایی خود می‌کند. تزیینات خوون‌چینی ^۷ که خاص معماری زیبا و اصیل سنتی دزفول است در این بنا به گونه‌ای ویژه خودنمایی می‌کند (گزارش سازمان میراث فرهنگی دزفول، ۱۳۹۴)		

جدول ۳. سیرکولاسیون (الگوی گردش) فضایی پلان

نام خانه	سیرکولاسیون فضایی	نام خانه	سیرکولاسیون فضایی
سوزنگر		نیزفر	
قلمبر		عبدی	
سید صدر		فیروزی	
سپهری		سوزنگر	

جدول ۴. قلمرو اندرونی و بیرونی خانه‌های دزفول

اندرونی	بیرونی
خانه عبدی	
خانه قلمبر	
خانه سوزنگر	

۱-۳-۲- اندرونی و بیرونی خانه‌های دزفول

اندرونی، به فضایی گفته می‌شود که پشت فضای دیگر قرار می‌گیرد و مخصوص زن و فرزند و خدمت‌گزاران است. در کنار آن، بیرونی، به فضایی گفته می‌شود که در کنار اندرونی قرار می‌گیرد و مخصوص مهمانان مرد است (عمید، ۱۳۶۱: ۱۷۸). تحقق مفهوم اندرونی و بیرونی - که با آداب زندگی یک خانواده مسلمان هماهنگی دارد- پاسخی معمارانه به خواست فطری ساکنان و به معنای حجاب داشتن و محفوظ ماندن از دید نامحرمان است. در عین حجاب داشتن، حرمت و احترام مهمانان باقی می‌ماند (مسائلی، ۱۳۸۸: ۳۲). پلان خانه‌های سنتی دزفول، به دو بخش اندرونی و بیرونی قابل تفکیک و تقسیم هستند. «اندرونی و بیرونی که در یک سطح قرار گرفته‌اند، از طریق ورودی و گاه از طریق یک فضای واسطه (فضای نیمه باز - راهرو) و مانند آن، به هم ارتباط دارند» (اهری و امینی، ۱۳۷۱: ۹۷).

۲-۳-۲ عرصه فعالیت‌های خصوصی و عمومی

در مسکن سنتی بین محل انجام فعالیت‌های مربوط به روابط بیرون مرد خانواده با محل انجام فعالیت‌های خانوادگی تفکیکی وجود دارد که به شکل تفکیک یا در یک سطح یا بین دو سطح مختلف است. در انجام فعالیت‌های مربوط به خانواده، هیچ فضایی به یک فعالیت خاص اختصاص نمی‌یابد و از هر فضایی استفاده‌های متعددی در ساعات مختلف روز می‌شود. در خانه‌های دزفول، می‌توان فضاهای واحد مسکونی را در چهار دسته تقسیم بندی کرد: فضاهای زیستی، فضاهای واسطه‌ای، فضاهای خدماتی و فضاهای باز (اهری و امینی، ۱۳۷۱: ۱۰۲). فضاهای زیستی از

پس از بازدید، بررسی کلی و تجزیه و تحلیل، عناصری در معماری داخلی خانه‌ها به دست آمد که با تکرار در دیگر خانه‌ها، می‌توان آن‌ها را به صورت الگوواره ای برای معماری خانه‌های سنتی دزفول در آورد، که در ادامه بیان خواهد شد.

۳- تجزیه و تحلیل نمونه‌های موردی

۳-۱- جلو خان و هشتی ورودی

یکی از عناصر مهمی که در تعدادی از بناهای سنتی و مسکونی شهر دزفول مشاهده می‌شود، جلوخان است. این عنصر معماری، علی‌رغم مقیاس کوچک آن در خانه‌های دزفول، نقش‌های متنوعی در روابط اجتماعی، تبیین حریم، تعریف ارتباط بین درون و برون و همچنین احترام به نقش و جایگاه مخاطب بر عهده دارد. در دو سوی جلوخان، غالباً سکوه‌های پیرنشین برای استراحت عابرین پیاده و انتظار مراجعه کننده به صاحب خانه طراحی شده‌اند که نقش مؤثری در تعریف حریم و رعایت محرمیت خانه‌ها ایفا می‌نمایند.

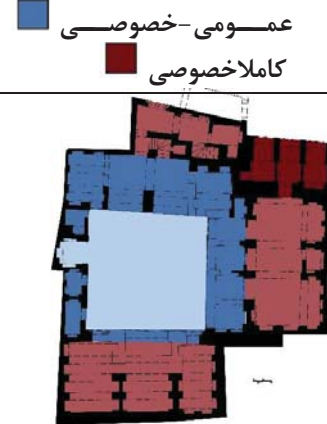
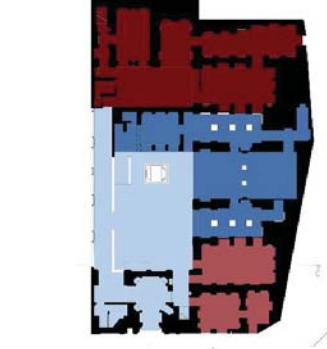
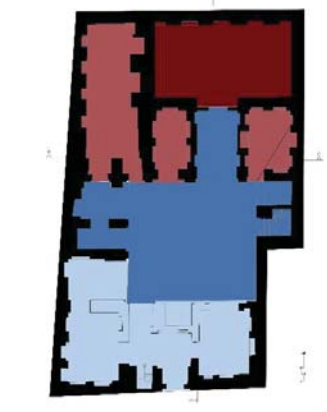
جدول ۶. جلوخان و هشتی در خانه‌های سنتی دزفول

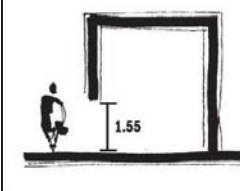
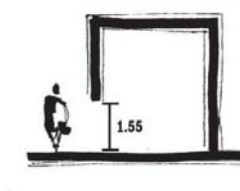
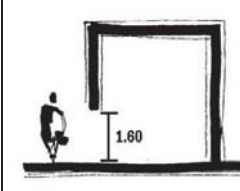
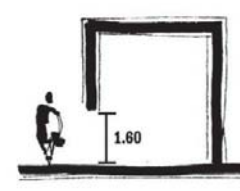
هشتی یا کریاس فضایی است که در بسیاری از انواع فضاهای ورودی طراحی و ساخته می‌شده است. در طراحی این فضا، به عنوان پیش فضای ورودی، تمهیداتی اندیشیده شده است، از جمله، به لحاظ بُعد

جمله فضاهایی است که عملکردی چندگانه دارند و بسته به تناسب آن، مورد استفاده قرار می‌گیرند. فضاهای واسطه‌ای- همان طور که از اسم آن بر می‌آید- واسطه و رابط بین دو فضا یا چند فضا هستند که گاهی این فضاها، نقش زیستی نیز می‌گیرند. از جمله این فضاها، می‌توان به ایوان اشاره کرد. تنها فضاهای خدماتی مثل آشپزخانه و مستراح یا پستو و انبار، دارای فعالیت مشخص و تعریف شده هستند؛ دیگر فضاها به فعالیت خاص اختصاص نمی‌یابند و در ساعت‌های متفاوت، استفاده‌های متعددی از آن می‌شود.

جدول ۵. عرصه عمومی خانه‌های دزفول

عمومی-خصوصی	عمومی	خصوصی	کاملاً خصوصی
			
			خانه عبدی
			
			خانه قلمبر
			
			خانه سوزنگر

جدول ۷. ارتفاع آستانه نمونه‌های موردی (خانه‌های دزفول)

خانه عبیدی	خانه سوزنگر
	
ارتفاع در ۱/۵۵ متر	ارتفاع در ۱/۵۵ متر
خانه تیزنو	خانه فیروزی
	
ارتفاع در ۱/۶۰ متر	ارتفاع در ۱/۶۰ متر

۳-۳- پنجره‌های کنترل شده

نادیده گرفتن تاثیر مهم نور طبیعی در طرح‌های داخلی و خارجی ساختمان‌ها و ساکنان آن‌ها غیر ممکن است. نوع و اندازه و ارتفاع پنجره‌ها نیز متاثر از فرهنگ و عوامل اقلیمی هر مکان است. مثلا پنجره‌های نمای بیرونی در خانه‌های مسلمانان در جهان اسلام اغلب کوچک و ساده هستند و در قسمت بالاتر از طبقه اول ساخته می‌شوند تا از اشراف عابرین به داخل جلوگیری شود (اسماعیلی مقدم، ۱۳۹۳: ۲۳۹). پنجره‌های کوچک تعبیه شده برای زیرزمین، علاوه بر تامین نور محیط و تهویه هوا، محرمیت فضا را نیز حفظ می‌کنند.

خانه سهرابی (پنجره اتاق)

خانه قلمبر (پنجره زیرزمین)

خانه تیزنو (پنجره زیرزمین)

خانه سوزنگر (پنجره زیرزمین)

تصویر ۲- نمونه پنجره‌های کنترل شده خانه‌های سنتی

دزفول

دینی (اصل محرمیت)، با باز شدن در منزل، دید مستقیم به داخل فضای خصوصی وجود ندارد (بمانیان، غلامی رستم و رحمت پناه، ۱۳۸۹: ۵۸). این فضا، غالبا بلافاصله پس از فضای ورودی قرار می‌گرفت و یکی از کارکردهای آن تقسیم مسیر ورودی به دو یا چند جهت بوده است. هشتی خانه‌های دزفول، در فضاهای واسطه‌ای دسته‌بندی می‌شود و بسته به فضای اطراف و روابط فضایی، ممکن است به فضاهای دیگری جز حیاط نیز راه داشته باشد. در خانه سوزنگر و نیلساز، هشتی با راه پله‌ای به پشت بام خانه متصل می‌شود.

۳-۲- آستانه کوتاه در

برای حفظ محرمیت فضا، تا حد امکان در، نباید در راستای مستقیم با فضای داخلی قرار گیرد و در صورت قرارگیری، باید در به گونه‌ای گذاشته شود که محرمیت حفظ شود (Mortada 2003: 18). آن گونه که تصویر ۲، نشان می‌دهد، درهای ورودی فضاها کوتاه بوده و شخص برای ورود به آن، نیاز به خم شدن دارد. خم شدن در فرهنگ ایران، نماد احترام بوده است؛ این احترام به صاحب‌خانه ادا می‌شود و حرمت خانه حفظ می‌شود. علاوه بر این، دید فردی که بیرون ایستاده به اتاق بسیار محدود می‌شود و محرمیت اتاق از بین نمی‌رود.

خانه عبیدی

خانه سوزنگر

خانه تیزنو

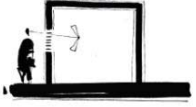
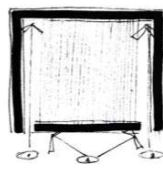

خانه فیروزی

تصویر ۱- آستانه کوتاه در خانه‌های دزفول

جدول ۸. پنجره‌های کنترل شده در نمونه‌های موردی

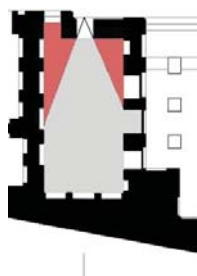
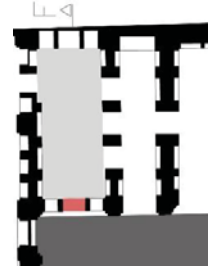

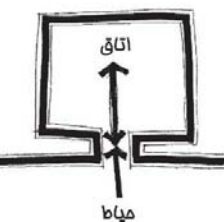
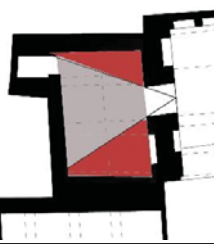
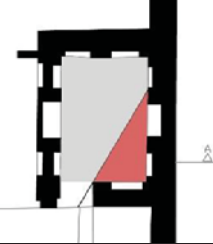

(خانه‌های سنتی دزفول)

خانه قلمبر		کنترل دید بیننده به داخل
خانه سهرابی		حفظ فضا از دید کامل
خانه تیزنو/خانه سوزنگر		حفظ فضا از معرض دید بودن

فضای ورودی در اینجا، رسالت خود را در تفکیک عرصه خصوصی خانه از عرصه عمومی با تعیین حریم و اضافه نمودن فضای میانی به‌خوبی به انجام می‌رساند. ایوان و پیش فضای ورودی - که در ابتدای اتاق در نظر گرفته می‌شود - مانع از این می‌شود که شخص با قرار گرفتن در این محل، به تمام قسمت‌های اتاق دید داشته باشد و به‌نحوی محدودکننده دید شخص داخل شونده می‌باشد.

جدول ۹. تاثیر فضای پیش ورودی در نمونه‌های

موردی (خانه‌های سنتی دزفول)

خانه قلمبر	خانه تیزنو
	
	
سلسله مراتب فضایی	سلسله مراتب فضایی
خانه فیروزی	خانه نیلساز
	
	
عدم دید به تمام اتاق	عدم دید به تمام اتاق

۴-۳- ایوان و فضای پیش ورودی اتاق

اصل اسلامی حفظ حریم خانه، در ارتباط با اصلی است که جداسازی حریم زندگی خصوصی فرد را واجب می‌داند (مرتضی ۱۳۸۷: ۱۳۵). در خانه‌های سنتی نیاز به محرمیت به صورت فضاهای مرتبط، پیوسته به محدوده یا قلمروهای مجزا از یکدیگر تامین شده است. محرمیت در داخل خانه با سازماندهی و نحوه چیدمان فضاها در ارتباط است. در حوزه عمومی، وجود فضایی برای پذیرش و پذیرایی از مهمان ضروری است و هرگونه دسترسی سمعی و بصری میان فضای مهمان‌خانه و اتاق‌های اصلی خصوصی خانواده، مانند اتاق‌های خواب و ... باید کاملاً حفظ شود (ولی‌زاده اوغانی، ۱۳۹۳: ۵۵).

خانه سوزنگر

خانه تیزنو

خانه قلمبر

خانه فیروزی

تصویر ۳- ایوان و فضای پیش ورودی اتاق خانه‌های سنتی

دزفول

۵-۳- راهروهای واسط و مابین فضاها

در معماری سنتی، فضاهای نیمه‌باز به عنوان فضای گذار و ارتباط دهنده دو فضای باز و بسته نقش ایفا می‌کنند و فضاهای بسته، به واسطه فضاهای نیمه‌باز با فضای باز در ارتباط هستند.

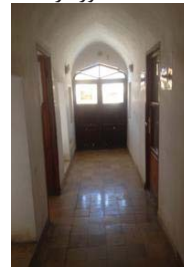
به تدریج، درجه باز و بسته بودن خود را از دست می‌دهند، به نحوی که یکی به دیگری تبدیل می‌شود. این پیوستگی سلسله مراتبی را به وجود می‌آورد که محرمیت را به دنبال دارد (محمودی، ۱۳۸۴: ۵۷). این فضاها با یک گشودگی بزرگ در انتها، به منظور ایجاد تهویه در فضاهای متصل به آن، به کار می‌روند. از دیگر مزایای آن، حفظ محرمیت فضاهاست. در اتاق‌ها به جای قرار گرفتن در حیاط، در این فضا قرار می‌گیرند و محرمیت و عدم دید به فضا حفظ می‌شود. اگر عرض این فضا افزایش یابد و از راهرویی بودن خارج شود، آن را ایوان می‌نامند. که در برخی موارد، به عنوان نشیمن خانواده نیز استفاده می‌گردد.

خانه سوزنگر

خانه شمس الدین (ایوان)

خانه تیزنو

خانه فیروزی

۶-۳- ایوان سرپوشیده

ایوان در خانه‌ها از فضاهای اصلی عملکردی به‌ویژه، در فصل گرم‌است، و شامل کاربری‌های زیر می‌شود:

۱-۶-۳- در تابستان و بهار به عنوان اتاقی برای نشستن و استراحت (در غروب و شب)، استفاده از ایوان جنوبی در زمستان؛

۲-۶-۳- خواب شبانه؛

۳-۶-۳- کار خانه (محمودی، ۱۳۸۴: ۵۹).

از این رو حفظ محرمیت و محدود کردن دید به ایوان این خانه‌ها اهمیت می‌یابد. این فضا با استفاده از گشودگی‌هایی به کنترل تابش و تهویه فضاها مبادرت می‌ورزد. علاوه بر آن، دید به این فضا کنترل شده و محرمیت فضاهای پشت آن، حفظ می‌شود.

تصویر ۴- راهروهای مابین فضاها در خانه‌های سنتی دزفول

جدول ۱۰. ابعاد و عملکرد راهروهای مابین فضاها در

نمونه‌های موردی (خانه‌های سنتی دزفول)

خانه سوزنگر	خانه شمس الدین (ایوان)
ابعاد: ۷*۳ ایوان	ابعاد: ۴/۵۰*۲/۸۰ ایوان
خانه تیزنو	خانه فیروزی
ابعاد: ۶/۳۰*۱/۴۰ راهرو	ابعاد: ۶/۳۰*۱/۴۰ ایوان

خانه قلمبر

خانه دلوار

خانه تیزنو

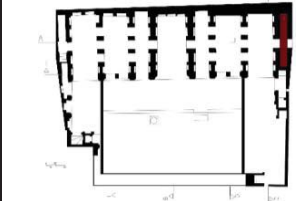
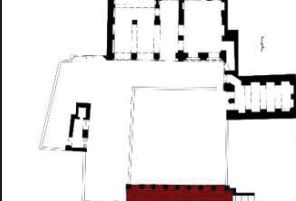
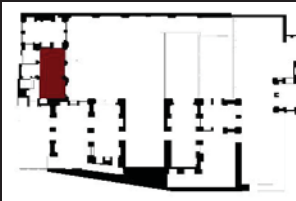

خانه عبدی

تصویر ۵- ایوان پوشانده شده در خانه‌های دزفول

در معماری خانه‌های سنتی، سه گروه فضایی باز، بسته و نیمه باز، به صورت مجزا ساخته نشده‌اند. فضاها

جدول ۱۱. جانمایی بهارخواب در پلان خانه‌های سنتی دزفول

	خانه تیزنو
	خانه عبدی
	خانه قلمبر

در بررسی خانه‌های سنتی دزفول، عناصری مطرح شد که محرمیت را در این خانه‌ها تامین می‌کند. استفاده از این عناصر، در جدول ارائه شده است.

جدول ۱۲. جمع‌بندی عناصر ایجادکننده محرمیت در خانه‌های سنتی دزفول

خانه	ایوان پوشانده شده	راهروهای مابین فضاها	هشتی ورودی اتاق پیش‌فضای کنترل شده	بنجره‌های کوتاه	آستانه در
خانه قلمبر	*	*	*	*	*
خانه تیزنو	*	*	*	*	*
خانه عبدی	*	*	*	*	*
خانه دلوار	*	*	*	*	*
خانه شمس‌الدین	*	*	*	*	*
خانه فیروزی	*	*	*	*	*
خانه سوزنگر	*	*	*	*	*
خانه سهرابی	*	*	*	*	*

با تکرار شدن این عناصر در خانه‌های دیگر، می‌توان آن‌ها را الگویی برای استفاده از عناصر ایجاد محرمیت در خانه‌های سنتی در نظر گرفت. محرمیت فضایی از مهم‌ترین اصول در طراحی خانه‌های سنتی ایران است که نمود آن در تک تک فضاها و عناصر ساختمان دیده می‌شود. راهرو مابین فضاها و آستانه کوتاه در، دارای بیش‌ترین تکرار در خانه‌های سنتی دزفول است. راهرو مابین فضاها، با حفظ سلسله مراتب فضایی، محرمیت مورد نیاز فضاهای مرتبط به آن را تامین می‌کند و با تغییر عرض، تغییر کاربری می‌دهد. این راهرو در خانه تیز نو، ماهیت راهرویی خود را حفظ کرده و حد فاصلی میان این فضاها ایجاد کرده است؛ اما در دیگر

خانه‌ها، راهرو با افزایش عرض، جای خود را به ایوان داده است که می‌توان آن را محل نشیمن موقت خانواده نیز قلمداد کرد. در اتاق‌ها با قرار گرفتن در گوشه پلان، سعی در حفظ حداکثر محرمیت داشته‌اند. با کوتاه شدن آستانه در، شخصی که مقابل در، قرار می‌گیرد، دیدی به درون اتاق نخواهد داشت و محرمیت بصری فضا حفظ می‌شود. هر یک از این عوامل به تنهایی یا در ترکیب با هم، محرمیت فضاهای داخلی خانه‌ها را به همراه داشته‌اند.

۴- نتیجه‌گیری

مسکن گذشته بر اساس ایجاد حداکثر محرمیت در فضاها شکل می‌گرفت و مفاهیمی مانند سلسله مراتب و درون‌گرایی بر معماری سنتی حاکم بود. با مطالعه در خانه‌های دزفول، مشخص شد که محرمیت برای مردم این شهر مهم قلمداد شده است. عناصری برای ایجاد محرمیت و نقش هر کدام در چگونگی ایجاد محرمیت بیان شد. شش عامل قابل شناسایی بوده است. دور شدن از معماری سنتی خاص هر منطقه، می‌تواند موجب ایجاد ناهنجاری و آسیب‌های فرهنگی در جامعه شود. با احیا و استفاده از رویکردهای معماری گذشته، می‌توان بسیاری از کیفیات محیط زندگی را در مساکن امروزی ترقی داد. از این‌رو، با توجه به همخوانی رویه‌های تاثیرگذار و کیفیات فضایی - که به سبب توجه به محرمیت و درون‌گرایی ایجاد می‌شده است - الگوهایی به دست می‌آید. بنابراین در پژوهش حاضر، به دنبال کشف الگوهای مناسب برای ایجاد محرمیت در معماری داخلی خانه بودیم تا بتوان با به‌کارگیری آن‌ها، خانه‌هایی جدید ولی پایبند به اصول سنتی شهر داشته باشیم. یافته‌های حاصل از اطلاعات گردآوری شده، نشان می‌دهد در کنار شرایط اقلیمی شهر دزفول - که الگوی درون‌گرایی خانه‌ها را سبب شده است - باورهای مذهبی و معیارهای فرهنگی از جمله اصول مهم و موثر در شکل‌گیری محرمیت در خانه‌های سنتی مورد مطالعه بوده است. رعایت حریم دیداری و دسترسی فضایی از اصول ثابت خانه‌های مورد مطالعه است. تفکیک و تقسیم فضاها در خانه‌های سنتی دزفول، به صورت اندرونی و بیرونی و تقسیم خانه به عرصه خصوصی و عمومی، حجاب و محرمیت اعضای خانه نسبت به بیرون را حفظ می‌کند. نتایج بیانگر آن است که، معماران در خانه‌های دوره قاجار دزفول، با ایجاد سلسله مراتب حرکتی، ایجاد فضاهایی جهت عدم دسترسی مستقیم به فضاها و ساخت اتاق‌ها با رعایت قلمرو محرم بودن، سعی در

ایجاد محرمیت داشتند. از جمله عوامل ایجاد کننده محرمیت، می توان از آستانه کوتاه در، ایوان ها و فضای پیش ورودی اتاق، پنجره های کنترل شده، راهروهای واسط و مابین فضاها و ایوان سرپوشیده را نام برد. استفاده از این عناصر در معماری خانه های دزفول، نمود بعد دینی و باورهای مذهبی مردم آن منطقه است. با بررسی این نمودها در خانه های دزفول، می توان گفت که، تمام عناصر معماری سنتی، از لحظه ورود به بنا تا لحظه حضور در تک تک فضاهایش - همه به صورتی از پیش تعریف شده- برای ایجاد محرمیت در معماری نقش مؤثر و ویژه ای دارند.

پیشنهادهایی برای طراحی خانه مسکونی

۱. اتاق ها به صورت مستقیم به فضای دیگر متصل نشوند و همراه با فضایی واسطه و میانی ارتباط حفظ شود.
۲. پنجره در مکانی قرار گیرد که حداقل دید به داخل را داشته باشد. در صورت نیاز می توان با مشبک کردن پنجره از دید آن کم کرد.
۳. ورودی ها به گونه ای طراحی شود که با فاصله از فضاهای خصوصی قرار گیرد و سلسله مراتب ورود به فضاها حفظ شود.
۴. ورودی اتاق ها به گونه ای طراحی شود که کم ترین میزان دید به داخل را داشته باشد.
۵. با ایجاد مانع در زاویه دید بیننده، ایجاد فاصله بین فضاها، و پیچیدگی روابط فضایی می توان محرمیت ایجاد کرد.

پی نوشت ها

- ۱ یکی از عناصر معماری بومی شهر دزفول، به صورت فضای زیرزمینی دست کند است که در دیوارها و سقف آن از هیچ نوع مصالح بنایی استفاده نشده و فقط در کف سازی و ساخت پله های آن، آجر به کار رفته است.
- ۲ دالان و راهروی پوشیده بین دو خانه یا دو دکان، پوشش بالای رهگذر، معبر مسقف.
- ۳ از عناصر تشکیل دهنده کاربردی، به عنوان چهارضلعی انتهایی، که به پای طاق منتهی می شود.
- ۴ یکی از عناصر تشکیل دهنده کاربردی - که به شکل چهارضلعی های منحنی الاضلاع م است - و قسمت های میانی کاربردی را تشکیل می دهد.
- ۵ یک نوع قوس کم خیز ایرانی بدون تیزه است.
- ۶ در لغت، به معنای قوس و شاخه های خمیده است؛ در اصطلاح معماری سنتی، باریکه های باربری از سقف های قوسی شکل است که عامل انتقال بارهای فشاری به دیواره های جانبی و پایینی است.
- ۷ یکی از شیوه های آجرچینی است که در شهرهای شوشتر و دزفول به وجود آمده است که به صورت آمود اجرا می شود و در دوره صفویه، توسعه فراوان یافته است.

منابع

- ابراهیمی نژاد، احد و فرشچیان، امیرحسین (۱۳۹۳). رابطه اخلاق و فناوری در معماری برای جامعه اسلامی، *پژوهش های معماری اسلامی*، دوره ۱، شماره ۴، ۱۱۶-۱۳۳.
- اخوت، هانیه سادات (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی ابعاد حریم در مسکن سنتی و معاصر با استفاده از مدل تحلیلی BDSR، *مسکن و محیط روستا*، دوره ۳۲، شماره ۱۴۲، ۹۷-۱۱۲.
- اسماعیلی مقدم، مهنوش (۱۳۹۳). بررسی حضور نور طبیعی و محرمیت فضاهای داخلی خانه های درونگرای شهر یزد، *اولین کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه ی دینی*، بوشهر، ۲۱ خرداد ۱۳۹۳.
- اصلاح چی، علی و میر دریکوندی، صبا (۱۳۹۲). آسیب شناسی و بررسی چالش های موجود در بافت تاریخی محله شاه رکن الدین دزفول و ارائه راهکارهایی در جهت بهبود آن، *اولین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط زیست پایدار. انجمن ارزیابان محیط زیست هگمتانه*، همدان، ۲۸ شهریور ۱۳۹۲.
- اهری، زهرا و امینی، شهلا (۱۳۷۱). *الگوی ساخت مسکن در شهرهای خوزستان*، تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.
- بمانیان، محمدرضا، غلامی رستم، نسیم، رحمت پناه، جنت (۱۳۸۹). عناصر هویت ساز در معماری سنتی خانه های ایرانی «نمونه موردی خانه رسولیان یزد»، *مطالعات هنر اسلامی*، شماره سیزدهم، ۵۷-۶۸.
- بوکهارت، تیتوس (۱۳۶۹). *هنر مقدس (اصول ها و روش ها)*. ترجمه جلال ستاری، تهران: سروش.
- پیرنیا، محمدکریم (۱۳۸۱). *شیوه های معماری ایران*، تهران: سروش دانش.
- حائری مازندرانی، محمدرضا (۱۳۸۸). *خانه، فرهنگ، طبیعت: بررسی معماری خانه های تاریخی و معاصر*، تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- حمزه نژاد، مهدی و صدریان، زهرا (۱۳۹۳). اصول طراحی خانه از منظر اسلامی و الگوهای کاربردی معاصر، *پژوهش های معماری اسلامی*، دوره ۲، شماره ۳، ۵۸-۷۶.
- ریش سفید نوش آبادی، سجاد و هاشم پور، پریسا (۱۳۹۴). معماری از دیدگاه محرمیت در مسکن معاصر ایران، *همایش ملی معماری و شهر سازی ایرانی اسلامی*، اردیبهشت ۹۴، ۱-۱۵.
- سیفیان، محمد کاظم و محمودی، محمدرضا (۱۳۸۶). محرمیت در معماری سنتی ایران، *هویت شهر*، دوره ۱، شماره ۱، ۳-۱۴.
- صارمی، علی اکبر و رادمهر، تقی (۱۳۷۶). *ارزش های پایدار در معماری ایران*، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.

- Amid, H. (1982). *Amid Dictionary*, Tehran: Ebn-e-Sina (Text in Persian).
- Bemarian, M.R.; Gholami Rostam, N.; Rahmatpanah, J. (2010). Identity Elements in Architecture of Traditional Iranian Houses "A Case Study of Rasoulain House in Yazd", *Islamic Art Studies*, No: 13, pp: 57-68 (Text in Persian).
- Burckhardt, T. (1990). *Principes et Methods de l'art Scar'e*, J. Sattari, Tehran: Soroush (Text in Persian).
- Cheng, X. (2013). Four Key Stones of Ecological Aesthetic Appreciation, *Palgrave Macmillan*, New York, pp: 221-236.
- Ebrahimi, A.; Farshchian, A. (2014) The Relationship Between Ethics and Technology in Islamic Community Architecture, *Researches in Islamic Architecture*, Vol: 1, No: 4, pp:114-131, (Text in Persian).
- Esmailie Moghadam, M. (2015). A Study on Presence Natural Light and Privacy in Internal Spaces of Yazd City Introverted Houses, *International Congress on Culture and Religious Thought*, Bushehr, 11th June, 2014 (Text in Persian).
- Eslahchi, A.; Mir Darikvandi, S. (2013). Pathology and A Study of Exchanges in Historical Context of Dezful Shah Rokn-al Din Neighborhood and Presenting Solutions to Improve It, *First National Conference of Architecture, Restoration, Urbanism and Stable Environment of Environment Evaluators Association of Hegmataneh, Hamedan*, 19th September, 2013 (Text in Persian).
- Hashemi, M. (2012). *Principals Ruling the Visual Privacy of Houses in Islamic Thought "A Review on The Effect of No-Harm Principal on Architecture and Urbanism Principals Related to Visual Privacy of the House"*, Tehran: Iran University of science and Technology (Text in Persian).
- Hamzenezhad, M.; Sadrian, Z. (2014). Housing Design Principals of Islam and Other Contemporary Usable Patterns, *Research in Islamic Architecture*, Vol: 2, No: 3, pp: 58-76 (Text in Persian).
- Haeri, M. (2009). *House in Culture & Nature of Iran*, Tehran: Urban and Architecture Research Center (Text in Persian).
- Leydecker, S. (2013). *Designing Interior Architecture*, Basel.
- Mahdaveinejad, M.; Mansoorpoor, M.; Gheydarloo, K. (2011). *Privacy in Local Housing Model and Its Usage in Contemporary Architecture of Tehran*, Tehran: Tehran Beautification Organization (Text in Persian).
- Mahmoodi, A. (2005). A Reviwe on Importance of Porch in Traditional Houses (Case Study: Bam), *HONAR-HA-YE-ZIBA*, Vol: 22, No: 22, pp:53-62 (Text in Persian).
- Masaeli, S. (2009). Hidden Plan, the Consequence of Religious Beliefs in Traditional Desert House of Iran, *HONAR-HA-YE-ZIBA*, No: 37, pp: 27-38 (Text in Persian).
- Memarian, Gh. (2015). *An Introduction to Iranian Residential Architecture: Extrovert Typology*, Tehran: Iaran University of Cience and Technology (Text in Persian).
- Memarian, GH.; Hashemi Taghr Oljerdi, M.; Kamalipour, H. (2010). The Impact of Religious on Organization of Houses, *Iranian Culture Research*, Vol: 3, No: 2, pp: 1-25 (Text in Persian).
- Mortada, H. (2003). *Traditional Islamic Principles of Built Environment*, A. Meshkini; K. Habibi, علی‌الحسابی، مهران و قربانی، ابوالفضل (۱۳۹۳)، بررسی ویژگی‌های فضای ورودی به عنوان مفصل و حریم بصری در عرصه‌های عمومی مجاور؛ نمونه موردی: بندر لافت، پژوهش‌های معماری اسلامی، سال دوم، شماره ۵، ۸۷-۱۰۷.
- عمید، حسن (۱۳۶۱). *فرهنگ فارسی عمید*، تهران: ابن سینا.
- محمودی، عبدالله (۱۳۸۴). بازنگری اهمیت ایوان در خانه‌های سنتی (با نگاه ویژه به بم)، *هنرهای زیبا*، دوره ۲۲، شماره ۲۲، ۵۳-۶۲.
- مرتضی، حشام (۱۳۸۷). *اصول سنتی ساخت و ساز در اسلام*، ترجمه ابوالفضل مشکینی و کیومرث حبیبی، تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- مسائلی، صدیقه (۱۳۸۸). نقشه پنهان به مثابه دست آورد باورهای دینی در مسکن سنتی کویری ایران، *هنرهای زیبا*، شماره ۳۷، ۲۷-۳۸.
- معماریان، غلامحسین (۱۳۹۴). *آشنایی با معماری مسکونی ایرانی: گونه شناسی برونگرا*، تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران.
- معماریان، غلامحسین؛ هاشمی طغرالجردی، سیدمجید و کمالی‌پور، حسام (۱۳۸۹). تاثیر فرهنگ دینی بر شکل‌گیری خانه مقایسه تطبیقی خانه در محله مسلمانان، زرتشتیان و یهودیان کرمان، *تحقیقات فرهنگی*، دوره سوم، شماره ۲، ۱-۲۵.
- مهدوی نژاد، محمدجواد؛ منصورپور، مجید و قیدرلو، کمیل (۱۳۹۰). *محرمت در الگوی مسکن بومی و به کارگیری آن در معماری معاصر تهران*، تهران: سازمان زیباسازی شهر تهران.
- ولی زاده اوغانی، محمدباقر (۱۳۹۳). اصول و اندیشه‌های اخلاقی در ساختار فضایی خانه‌های سنتی ایران اسلامی نمونه موردی: مطالعه محرمت و حریم خصوصی، *پژوهش هنر*، سال چهارم، شماره ۷، ۴۷-۶۰.
- هاشمی، مجید (۱۳۹۰). *اصول حاکم بر حریم بصری خانه در اندیشه اسلامی «بازشناسی تاثیر قاعده لا ضرر بر ضوابط و مقررات معماری و شهرسازی مرتبط با حریم بصری خان»* رساله دکتری معماری، تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران.

References:

- Ahari, Z.; Amini, S. H. (1992). *Building Pattern of Houses in Cities of Khuzestan Provinces*, Tehran: Road and Housing Development Research Center (Text in Persian).
- Alalhesabi, M.; Ghorbani, A. (2014). Reviewing the Characteristics of Entrance Space as an Articulation and Visual Privacy in Adjacent Public Space, Case study: Laft Port, *Researches in Islamic Architecture*, Vol: 2, No: 5, pp:87-106, (Text in Persian).

- Tehran: Urban and Architecture Research Center (Text in Persian).
- Mortada, H. (2003). *Traditional Islamic Principles of Built Environment*, New York: Routledge Curzon.
- Okhovat, H. (2013). Comparative Analysis in Privacy Aspects Between Traditional and Contemporary Iranian Houses Using BDSR Analytical Model, *Housing and Rural Environment*, Vol: 32, No: 142, pp: 97-112, (Text in Persian).
- Pirnia, M. (2002). *Iranian Architecture Methods*, Tehran: Soroush Danesh (Text in Persian).
- Rishsefid, S.; Hashempoor, P. (2015). Privacy in Iran's Houses Architecture, *The National Conference on Iranian-Islamic Architecture and Urbanism*, May 10th, pp: 1-15 (Text in Persian).
- Saremi, A.; Radmehr, T. (1997). *Stable Values in Iranian Architecture*, Tehran: Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization of Iran (Text in Persian).
- Seifian, M.; Mahmoodi, M. (2007). Privacy in Iranian Traditional Architecture, *Hoviatshahr*, Vol: 1, No: 1, pp:3-14, (Text in Persian).
- Valizadeh, M. (2014). Moral Thoughts and Principles in the Spatial Structure of Iranian Traditional Houses, *Pazhuhesh-e Honar*, Vol: 4, No: 7, pp:47-60, (Text in Persian).

Privacy in Architecture of Dezful Houses (Case Study: Qajar Era)¹

K. Momeni²
K. Attarian³
M. Didehban⁴
M. Vesal⁵

Received: 2016. 10. 24

Accepted: 2017.06.18

Abstract

Architecture is designed to answer people's cultural and environmental needs. every part of society affects this architectural design. Islam's emphasis on privacy and veil causes has led to domination and great effect of these two factors on all social and cultural dimensions - architecture being one of its manifestations. Privacy not only exerts other criteria to traditional housing, but is also considered as the most important factor of housing construction.

The main objective of present study is to understand the level and importance of privacy in the Qajar period housing architecture and traditional houses of Dezful city were chosen as a case study. Dezful is known as an era with religious people and very bonded to Islamic principles from the very past. Privacy is one of the main features in traditional houses of this city, the issue examined in this article. The main research question is: "what are the essential factors and elements of forming privacy in traditional houses of Dezful city in Qajar era? The research method is descriptive-analytical which applied was delivered based on library studies in the field and regard to privacy, urban architecture of Dezful and Qajar era and accompanied by field studies with direct observation of traditional houses of Dezful. Eight indexed traditional houses – which were chosen by Non Probability Sampling method - were studied and analyzed in this study.

The results indicate that space is divided and separated in two “indoor and “outdoor” spaces in traditional houses of Dezful; and the division of private and public spaces of the hos, using loggia, central and connecting and interface corridors, room portals and waiting rooms, controlled openings and low height thresholds and similar solutions have led to forming and creating privacy in Dezful traditional houses. What’s more, architects have formed and created the private territory by creating various movement levels to circulate in spaces, creating interface spaces to prevent any direct access to the household’s environment and various architectural solutions and arrangements.

Key Words: Culture, Privacy, Dezful Architecture, Dezful Traditional Houses, Qajar.

¹ DOI: 10.22051/jjh.2017.10983.1143

² Assistant Prof. of Architecture, Jundi-shapur University of Technology, Dezful, Iran, (Corresponding Author).
K_momeni@jsu.ac.ir

³ Assistant Prof. of Architecture, Jundi-shapur University of Technology, Dezful, Iran. Attariank@jsu.ac.ir

⁴ Assistant Prof. of Architecture, Jundi-shapur University of Technology, Dezful, Iran. Mdidehban1810@gmail.com

⁵ M.A. Student of Architecture, Jundi-shapur University of Technology, Dezful, Iran. Mry_vesal@yahoo.com